

Borys Hrab

Ivan Franko

Borys Hrab byl obyčejný chlapec. Jeho otec, zámožný sedlák v podhorské vesnici D. ne- daleko Dobromyly, svého nejstaršího syna poslal nejprve do školy do Lavrova k otcům baziliánům a pak do Přemyšlu na gymnázium. Borys se učil velmi dobře a brzy si začal vy- dělávat doučováním. Jeho otec si přál, aby šel po ukončení gymnázia do semináře. Ale Bo- rys si postavil hlavu a odešel do Vídně na medicínu.

Ještě na gymnáziu začal Borys brzy vyčnívat mezi spolužáky a i učitelé jej považovali za hlavní ozdobu školy. Byl velice talentovaný, měl skvělou paměť, bystrý a jasný rozum, a s takovými vrozenými dary dovedl velmi dobře zacházet a pracovat. Měl rád pořádek a přesnost. Tělocvikem a fyzickou prací si posiloval tělo. Dovedl si rozdělit čas tak, aby sti- hl nejrůznější práce i učení.

Již na gymnáziu se sám od sebe naučil několik evropských jazyků, přečetl v každém z nich přední literární díla, která byla k sehnání v tak zaostalém městě, jakým byl Přemyšl. Kromě toho, když dva roky bydlel u tesaře, vyučil se tesařině, stejně tak u soustružníka soustružnictví. V sedmé třídě se nebál posměchu spolužáků, dokonce ani některých učitelů, přešel do podnájmů k jednomu ševci a jako výměnu za doučování jeho syna se vyučil mezi spolužáky tak opovrhovanému řemeslu. Jen jeden učitel, Michonskyj, za to Hraba chválil. Nabádal i ostatní, aby se naučili nějakému řemeslu a vedle duševní práce se vě- novali také fyzické, ale samozřejmě marně. Tato snaha spojit učení s fyzickou prací svedla Boryse dohromady s Michonským, který ho zval k sobě domů, často s ním rozprávěl a sna- žil se dát jeho přemýšlení a učení živý směr, oproštěný od školního pedantismu a ome- zenosti.

Michonskyj byl velmi originální a sympatický člověk, jaký se mezi gymnaziálními učiteli objevuje málokdy. Byl neobyčejně nervózní a citlivý, ale dovedl být trpělivý a příjemný. Vše na něm, počínaje neukázněnou, rychlou chůzí, přes bystrý, ale těkavý pohled, až po meto- dy výuky, přístupné, živé a otevřené věcnosti (učil matematiku, logiku a psychologii), ale zároveň bez jakékoli pedantické formy, spíše převedené do jakési drobné formálnosti, – jak říkám, vše na něm bylo jakoby složené z protikladů. Měl měkké srdce a dobrou duši, ale uměl žáka dovést k zoufalství – byť by to byl chlapec nadaný; ti pomalí a flegmatictí u něj neměli šanci. Mohl ocenit jen prudké, rychlé povahy. A přesto tento muž s puntičkář- skou strohostí sledoval, jak žák stojí u tabule, jak drží křídu, maže houbou, jak se uklání, – a nepovažoval za zbytečné desetkrát při každé hodině učit žáky metodičnosti, pomalému, ale jasnému uvažování, přesnosti a úspory v pohybech, postupech i konání.

„Nepospíchej, nemusíš tak kvapit, nic ti neuteče!“ to byla jeho oblíbená fráze. Žák, kte- rý na otázku odpovídal příliš rychle a povrchně, v něm okamžitě vyvolal nedůvěru.

„Ukaž mi tu knihu, z níž ses to tak pěkně naučil nazpaměť!“ ptal se takového žáka poté, co vyslechl jeho odpovědi. A ten, když se vymlouval, že neříká nic naučeného zpamě- ti, ale že to jsou jeho slova, dostával takovou otázku, která v učebnici nebyla a na niž mu- sel odpovídat po důkladném přemýšlení. Takovými otázkami učitel zkoušel schopnost svých žáků přemýšlet. A když viděl, že odpověď na otázku vychází opravdu z žákovy vlast- ní, i když nevelké duševní námahy, tak takového si velmi vážil.

„Vlastní názor! Vlastní duševní snaha, to je cíl gymnázia!“ opakoval nejednou. „Myslíte si, že ta latina, řečtina, fyzika nebo matematika, logika či psychologie, které si tu společně osvojujeme, že se vám to k něčemu v životě bude hodit? Nevěřte tomu! Jen když se dáte na učitelování, tak to možná využijete, a to ještě jen malou část z toho. Ale pro normální život inteligentního muže, úředníka, kupce, řemeslníka to je úplně k ničemu. Sami uvidíte, jen co skončíte gymnázium, za rok, za dva polovina z vás řečtinu zapomene, latinskou knihu do konce života nevezmete do ruky a na logaritmy budete čučet jak tele na nová vrata. A z toho plyne co? Já vím, že někdo řekne: hloupí profesori, ztrácí svůj i náš čas tím, že nás učí naprosto nepotřebné věci. Ale to není tak docela pravda! Jsme tu spolu jako ten biblický Saul, který šel hledat ztracené oslice a našel korunu. My vás vedeme jakoby hledat oslice, jakoby gramatické formy, algebraické formule, historická data. A zatím kdepak! Nejde o toto! Hlavní věc se má v tom, abyste se naučili používat vlastní mozek. Víte, je to, jako když se malé dítě postupně učí dívat očima, pak chňapat rukama a nakonec chodit a mluvit. Stejně tak vás gymnázium učí používat duševní orgány, vyrábí paměť, pořádné přemýšlení, systematicčnost a nakonec kritičnost. To je cíl gymnázií. Gymnázium je také tělocvik, jen na široké duševní osnově. Abyste, až jí projdete, byli připraveni dát se do jakékoli práce či učení, které má vyplnit váš život. Až tam, za dveřmi gymnázia, začne to, co se vám má v životě hodit, – opravdové učení. Tady je to jen tělocvik, vyrábění schopností, z nichž ta nejcennější je schopnost vlastního uvažování!“

Michonskyj si Boryse Hrabu všiml už ve třetí třídě nižšího stupně. Tehdy to byl divoký, obhroublý a nepořádný klučina, který se od svých spolužáků odlišoval týdný nevyčištěnými botami, špinavou košilí, potrhanou blůzou, nečesanými vlasy a tím, že byl vždy nejlepší z celé třídy. Učení v prvních dvou gymnaziálních třídách si žádalo jen dobrou paměť, a ne používání hlavy. Hrab, nadaný tak neobyčejnou pamětí, zapamatoval si vše již při hodinách, a doma se neučil nic. Když si odbyl písemné úkoly a dal dvě tři soukromé hodiny svým spolužákům (učil většinou kamarády ze třídy, a to tak, že jeden nebo dva mu platili po dvou zlatých měsíčně, a k učení se k němu scházeli ti nejhorší ze třídy), utíkal a bavil se po svém. Bydlel ve velice nehezské části města, nad úzkým potokem obehnaným z obou stran zábradlím. Hrab na něj vylézal a chodil po něm bos, zábradlí nebylo vysoké, asi jen půldruhého lokte nad ulicí. Zato stálo na samém břehu potoka. A břeh byl vysoký a strmý, jeho stěny měly do výšky nějaké tři sáhy. Nebylo nic snazšího, než skočit ze zábradlí do potoka, jehož dno bylo buď blátěné nebo kamenité. Nad touto propastí chodil Borys celé hodiny. Lidé se vždy vyděsili, sotva ho z protějšího břehu zahlédli, ale jemu to bylo jedno. A policie do těchto částí města téměř nikdy nezacházela, aby mu zabránila v takové gymnastice.

Jednou šel náhodou kolem Michonskyj a uviděl Boryse při té akrobacii. Myslel si, že když ho chlapec spatří, uteče, ale Borys se po zábradlí pohyboval klidně, ani okem nemrkl, jako by nic jiného neviděl. Podobal se náměsíčnému. Michonskyj se k němu přiblížil a zavolal:

„Copak to děláš?“

Borys se otočil a zapotácel se. Michonskyj měl dojem, že se už už neudrží a spadne, a tak přiskočil a chytil ho za ruku.

„Copak to děláš?“ zopakoval učitel.

„Pro... pro... pro...“ zakoktal se hoch a stál na zábradlí jako zařezaný.

„Slez dolů a mluv pořádně!“ ostře vyjel Michonskyj.

Borys seskočil ze zábradlí, ale na učitelovu otázku nedovedl nijak odpovědět.

„Umíš na zítřka?“

„Umím.“

„A cvičení na přípravu máš?“

„Mám.“

„Tak proč tu takhle lelkuješ?“

„A co mám dělat?“ prostoduše se zeptal Borys.

„Můžeš si zlámat vaz.“

„Ne, nezlámu.“

Michonského začal zanedbaný chlapec zajímat. Na hodinách algebry se s ním pěkně natrápil; Borys neuměl pořádně stát, ani vzít křídou do ruky, psát, ani mluvit, zato v jeho odpovědích učitel spatřoval rozum a náznaky vlastního uvažování.

„Kde bydlíš?“ zeptal se Boryse.

Ten mu místo ukázal.

„Pojď, chci se tam podívat.“

Borys ho vedl.

„Je tu tak vlhko! A jaká je tu špína! A tak málo místa! A toho hluku! Nedá se tu dýchat!“ vykřikoval Michonskyj. „No, nedivím se, že raději šplháš po zábradlí, než abys seděl tady. To je tedy hrůza! Proč tě otec neubytoval někde jinde?“

„Protože tady bydlí jeho známý.“

„Když budeš mít volno, přijď za mnou,“ pronesl učitel. „Víš, kde bydlím?“

„Vím.“

„Přijdeš?“

„Přijdu.“

Ale Borys k Michonskému nešel. Ten bydlel v hezkém domku nad řekou San. Když Borys kolem toho domku občas procházel, viděl krásné, panské zařízení a styděl se tam vejít. Minul týden Michonskyj jako by na Boryse zapomněl, i když měl v jeho třídě tři hodiny. Až na čtvrté hodině vyvolal Boryse k tabuli. Chlapci se až srdce zastavilo, celý zrudl, ale napsal všechny síly těla i ducha, aby slušně vypochoval z lavice a stoupl si před tabuli, vzal do pravé ruky křídu a do levé houbu, prostě dělal všechno tak, jak to měl Michonskyj v oblíbené. A Michonskyj stál stranou a upřeně na něj hleděl. Neřekl však ani slovo. Jen se usmíval do svých hustých černých vousů, což Borys neviděl.

„Z něho by ale mohl být vynikající hoch!“ řekl si jakoby pro sebe, ale tak, aby to slyšela celá třída: slyšel to i Borys. Srdce se mu rozbušilo, nějak radostí poskočilo, pocítil stud, že si takovou učitelovu dobrotu nezaslouží, když nedodržel dané slovo. Michonskyj mu nadiktoval zadání. Borys je napsal a po krátké úvaze je klidně, beze spěchu začal po pořádku řešit. Michonskyj chodil po špičkách po třídě a užíval si to.

„Správně!“ řekl, když byla práce dokončena. „Správně, velmi správně. Posad’ se.“

Borys položil křídu a houbu a vrátil se na své místo.

„Hal!“ vykřikl náhle Michonskyj, jako by si na něco vzpomněl. „Borysi Hrabel! Řekni mi, kdo je největší hlupák ve třídě?“

„Já,“ bez rozmyšlení odpověděl Borys.

„A to proč?“

„Protože jsem dal slovo přijít k panu profesorovi, a nepřišel jsem.“

„A proč jsi nepřišel?“

„Protože... proto... proto...“ Borys se zakoktal, zrudl až po uši a rozplakal se.

„No vidíš!“ pronesl Michonskyj. „Příště nebud’ hlupák a přijď.“

„Přijdu.“

Od té doby začal Borys ve volném čase chodit za Michonským. Ten si musel nejprve chlapce naklonit, dobrotou a láskou si získal jeho plnou důvěru a pak se pustil do „civilizování“ toho divocha. Začal tím, že ho naučil pořádně chodit, jednoduše, aby se neklátil ze strany na stranu, s tváří pozvednutou. Naučil ho uklánět se, sedat si, navykal ho té přesnosti a úspory ve všech pohybech, slovech a postupech, které, jak říkal, musejí být vlastními rozumnému a praktickému muži. Pustil se s ním do domácího tělocviku (tehdy to u nás ještě byla zcela neznámá novota), aby si zvykl na rychlost, preciznost a grácii v pohybech. Postaral se i o to, že se přestěhoval do nového, zdravějšího podnájmu u tesaře a radil Borysovi, aby se ve volných chvílích učil tesařině. Knihy mu zatím žádné nedával. „Už tak máš dost učebnic,“ říkal, „na další dojde později. Ted’ pracuj s hoblíkem.“

A Borys pracoval. Až v páté třídě, když Michonskyj viděl, že se chlapec už fyzicky vypracoval, byl zdravý jako řípa, pohyblivý a zvědavý, a že se jeho duch dosti zocelil a přivykl metodické práci, jal se mu půjčovat knihy ze své knihovny. Začal samozřejmě tou abecedou lidskosti a civilizace, Odysseou, kterou dal chlapci číst v polském překladu. Borys přečetl nesmrtelnou poému jedním dechem za pár dnů a s díky přinesl knihu zpět Michonskému.

„Tak jak, přečetl jsi to?“

„Přečetl.“

„No tak mi pověz, o čem to bylo?“

Borys byl na takovou otázku připravený. Vyprávěl Michonskému obsah poémy, dětským způsobem dopodrobna vyzdvihoval podivuhodná a fantastická dobrodružství a vnechal obrázky z běžného života.

„Nu, dobře,“ pronesl Michonskyj. „Ale víš, že to, cos mi tady převyprávěl, je jen jedna polovina Odyssey?“

„Jedna polovina?“ vykřikl udivený hoch.

„Ano, jedna polovina.“

„Takže je ještě nějaká druhá?“

„Je ještě druhá.“

„A kde? Mohu poprosit pana profesora?“

„Je tady. V téže knize. Vezmi si ji a přečti ještě jednou. Pak mi budeš vyprávět i tu druhou půlku.“

Borys byl trochu rozmrzelý, vzal knihu, ale několik dnů neměl vůbec chuť číst ji znovu.

„Tak jakpak, už jsi našel druhou polovinu Odyssey?“ ptal se ho Michonskyj.

„Ne, nenašel.“

„A čteš to znovu?“

„Čtu.“

„Nelži, Borysi!“ napůl laskavě a napůl jaksi smutně vykřikl Michonskyj. „Ani jsi to podruhé nezačal číst, protože bys jistě druhou polovinu našel. Je to pravda, vid', žes to ještě ani neotevřel?“

„Ne, neotevřel,“ řekl zahanbený Borys.

„No vidíš! Já ale vím, že pokud tak chytrý hoch, jako jsi ty, přečte tak chytrou knihu, jako je Odyssea, musí nalézt i její druhou půli.“

Tento rozhovor Boryse hluboce zasáhl. Rozhodl se, že nikdy nebude lhát, a pustil se do druhého čtení Odyssey. Nyní, když už znal její obsah, četl pomaleji. Skutečné obrázky ze života mu připomínaly rovněž skutečné obrázky venkovského života, kterým žil jeho otec a v němž od malička vyrůstal i on sám. Čím hlouběji se do poémy nořil, tím více mu v paměti bledla fantastická dobrodružství a mytologické podivuhodnosti. Zato se o to jasněji rýsovaly obrázky venkovského sněmu, vozové polní cesty mezi úrodnými nivami, venkovského svátku, dívek peroucích v řece prádlo, hostiny, zahrady, venkovských her, života pasáka atd. Podruhé poému přečetl s daleko větším zájmem než poprvé. Michonskému popsal zcela jiný děj než tehdy. Skutečné zážitky z vlastního života dodávaly jeho vyprávění ještě více svěžesti, jasů a výrazu.

„No vidíš!“ řekl Michonskyj a snažil se, aby radost nedal příliš najevo. „Vid' že je tahle půlka stejně zajímavá jako ta, kterou jsi mi vyprávěl napoprvé?“

„Ještě zajímavější!“ pronesl Borys potěšený svým odhalením.

„A proč ještě zajímavější?“

„Proto, proto...“ Borys chvíli váhal, jako by hledal slova, kterými by popsal to, co se ještě ne zcela jasně rýsovalo v jeho duši. „Myslím... představuji si celou Odysseu jako dům. Ty obrázky ze života, to je základ, roubení, a tamty neuvěřitelné příhody, to jsou krásné vyřezávané a malované ozdoby, verandičky, balkóněčky...“

„Výborně!“ řekl Michonskyj. „A není pravda, že když si někdo poprvé prohlíží dům, všimá si v prvé řadě těch vedlejších věcí, sloupků, oken, malovaných stěn, látek. To chce rozumného muže a všímavého pozorovatele, aby se soustředil na rozložení domu, na celý jeho plán, pevnost základů, postavení dveří a pece. I pro ty, kdo v domě žijí, je to mnohem důležitější než ozdoby, které mnohdy spíš překáží, které je nutné kvůli velké práci ocenit a obdivovat, které však nepřinášejí žádný užitek. No, teď ti ale prozradím ještě jedno tajemství. To, co jsi až dosud v Odysseji viděl, obě poloviny jejího obsahu, to je vlastně jen jedna půlka díla. Za tím, co jsi viděl nyní, skrývá se jiná, ještě mnohem zajímavější historie.“

Borys na učitele vykulil oči zářící zaujetím.

„Víš, to se má tak,“ pokračoval Michonskyj. „Když jsi ji četl poprvé, jako bys přeběhl její obsah po uzoučké pěšince přes pole. Obdivoval jsi vše jen za běhu po té cestě a příliš sis nevšímal celého pole.“

„To je pravda.“

„Když jsi ji četl podruhé, už jsi viděl, že ta stezička není to nejdůležitější. Obracel jsi pozornost na celé pole, na jeho půdu, na to, co na něm roste. Je to tak?“

„Myslím, že ano.“

„Vidíš. Dosud jsi Odysseu studoval planimetricky, jako jednu rovnu, na níž sám stojíš. Nezkoušel jsi – a ani jsi nemohl – povznést se výše, nad ni, podívat se na ni ne jako na rovinu, ale jako na věc odlišnou, zaokrouhlenou do sebe, jako na zvláštní svět obdařený vlastním pohybem, vlastním životem. To by byl, řekl bych, stereometrický pohled. No, ale na to jsi ještě příliš mladý. Na to máš ještě čas. Někdy po maturitě, nebo ještě později, až vstoupíš do svého vlastního, praktického života, až se pokusíš vytvořit si pro sebe svůj vlastní

materiální a duchovní svět, pak se pokus ještě jednou Odysseu přečíst. Tehdy uvidíš tuhle její novou stránku. Dáš mi slovo, že to uděláš?“

„Velmi rád.“

Michonskyj chlapci stiskl ruku.

„A nezapomeneš na to?“

„Ne, nezapomenu.“

„A pamatuj na mé doporučení: při čtení jakékoli knihy se snaž přejít od planimetrického způsobu vidění ke stereometrickému. Já vím, že to pro tebe není příliš srozumitelné, ale přijde čas a porozumíš tomu. A nemysli si, že to je už všechno, že když dosáhneš tohoto stupně, máš klíč k úplnému pochopení děl lidského génia. Ne, synu (tehdy poprvé Michonskyj nazval Boryse synem a Borys poprvé pocítil jakési neobyčejné vzrušení, jakousi zvláštní něhu v jeho hlase), ne, to je pouze jeden stupeň, pouze začátek. Stejně jako planimetrie a stereometrie jsou jen začátky, abeceda matematiky. Dál zatoužíš po poznání vnitřní struktury, řekněme mechaniky díla, pak součástí, z jakých je složeno, čehosi jako jeho chemie, dále po samotném procesu jeho tvoření, jeho spojení s tou dobou, kterou autor vzal z minulosti, ze své současnosti. Dál se dostaneš k ocenění přímo hlavních myšlenek, nazvěme to psychologie jeho díla, a pak si ještě rozšíříš obzory a budeš se ptát: odkud se v tehdejších lidech a v tom tajemném Homérovi vzala myšlenka skládat taková díla? A v takové formě. A takovým jazykem. Tisíce, tisíce podobných otázek tě začne napadat. Tehdy uvidíš, jak nás takové dílo, jež je kusem života velkého národa, vede ke studiu života a odhaluje na každém kroku tolik bezmezných horizontů a nerozřešitelných hádanek jako sám život.“

„Copak si můžeme pokládat takové otázky?“ zeptal se nesměle Borys, kterému se zatočila hlava z těch obširných vyhlídek, které se před ním tak nečekaně otevřely.

„Nejen, že můžeme, ale i musíme,“ odvětil Michonskyj.

„A je vůbec naděje dojít v takových věcech ke správné odpovědi?“

„Řekni: k nějaké odpovědi!“ důrazně řekl Michonskyj. „Co to znamená ‚správná‘ odpověď? Co je pro nás správné, může být pro jiné, budoucí lidi, už zcela nesprávné. Důležité je odpovědně položit otázku a dát na ni odpověď dle nám dostupných faktů. Jiní budou mít více faktů nebo nebudou chápat naše fakta jako my, pak i jejich odpověď bude jiná. No, ale dost už o tom. Ještě máš na takové věci čas. Ještě se díváš,“ laskavě se usmál, „planimetricky. Čti dál! Nečti příliš, ne moc rychle, snaž se přijít ke stereometrickému náhledu. Pak si popovídáme o dalším.“

Od té doby Borys pod vedením Michonského přečetl všechna nejlepší díla Goethova, Schillerova, Lessingova a Wielandova. Shakespeara četl v německých překladech, protože v Přemyšlu nebyl nikdo, kdo by ho mohl učit anglicky. Dle Michonského doporučení si v páté třídě zapsal francouzštinu a po dvou letech dosáhl toho, že mohl číst v originále Molièra, Racina a Corneille. Díky dobré znalosti latiny a francouzštiny se za pomoci Michonského lehce naučil italsky, přečetl povinné Manzoniho *Snoubence*, ale přitahoval ho Dante a Ariosto. Michonskyj mu radil, aby si je nechal na dobu po maturitě a mezitím prohluboval jeho pochopení přečtených autorů rozhovory o dílech předních mistrů světové literatury. Když v Hrabových odpovědích a referátech viděl, že s planimetrického – dle jeho terminologie – stádia chápání přechází ke stereometrickému, dával mu číst podrobné životopisy daných autorů, sbírky jejich dopisů, jejich vlastní vzpomínky i vzpomínky jejich současníků, a tím ho učil na jednu stranu chápat konkrétní dílo prizmatem jeho doby a těch živých lidských vztahů, z nichž vyšlo, a na stranu druhou řekněme analyticky, za pomoci svědectví a nálad tehdejších lidí, a ne z již hotových šablonových konstrukcí školních učebnic. Tehdy bylo kromě učebnic mezi gymnaziální mládeží v módě Rotekovo a Schlosserovo velké dílo *Weltgeschichte*, ale Michonskyj Borysovi radil, aby je nečetl.

„V hrubých rysech,“ říkal, „máš světové dějiny ve škole. Ty se musíš naučit, i když je tam devět desetin nesmyslů. Proč bys měl ještě zvětšovat ten balast a cpát si do hlavy hotové konstrukce, které ve své době a pro své autory snad měly nějaký význam, ale pro nás žádný nemají? Jestli budeš chtít hlouběji studovat nějakou dějinnou epochu, pak jdi přímo ke zdroji nebo si vezmi hlavní monografie. Ale ti, kteří jen jakoby sbírají smetanu ze všech odborných prací, předkládají ve skutečnosti jen jakousi břečku, kterou si vypreparovali dle svého vlastního vkusu, ale pro nás, zvláště pro mladé lidi, je to spíš škodlivější než užitečné.“

Stejně tak Michonskyj Boryse varoval před čtením přehledů dějin literatury.

„To není pro tebe!“ říkal. „Snaž se především poznat co nejvíce literárních děl z vlastního čtení a teprve pak se můžeš pustit do dějin literatury. Doporučoval bych spálit devět desetin všech těch přehledů. To je prostá demoralizace, a žádná věda. Vyrábějí celé generace těch přemoudrých lidiček, kteří všechno vědí, ale povrchně, z cizích slov, a o všem jsou ochotni mluvit s takovou jistotou, jako by to všechno viděli, četli a promysleli.“

Nejvíce se Michonskyj na Boryse rozzlobil (bylo to jen jedinkrát), když Borysovi čirou náhodou nějaký kamarád půjčil estetiku Lemcka, tehdy čerstvě vydanou v polštině,¹ a ten ji přinesl svému učiteli a ptal se, jak se má pustit do jejího čtení.

„Vyhod' to! Ani se na to nedívej! Je to brak! Jsou to hlouposti od začátku do konce!“ křičel Michonskyj. „Jen ta první slova ‚nauka o pięknie‘, to je kapitální nesmysl a lež. Neexistuje žádná zvláštní věda o kráse, estetika taky není žádná věda o kráse a vlastně to vůbec není žádná věda. Krása je naše subjektivní citění konkrétních forem, proporcí, zvuků, barev, stejně tak subjektivní jako láska, vztek, pohrdání. Neexistuje žádná speciální věda o lásce, o vzteku, stejně tak není žádná věda o citění krásy. A mimo naše osobní pocity žádná krása není, ať si ti němečtí chvástalové řvou a staví se na hlavu. Nečti to! Uč se dívat se na přírodu, na díla lidských rukou, ale dívej se vlastníma očima, ne brýlemi nějakých pseudoestetických formulí. Čím více se na ně budeš dívat, tím důkladněji je uvidíš, čím lépe budeš rozumět jejich technice a obecným zákonům psychologie, tím lépe se utvoří tvůj vlastní vkus. A tyhle estetiky, to jsou v podstatě jen školy vyrábějící zvatlající straky a papoušky, smorgoňské akademie,² kde učí medvědy tancovat – všechny stejně a bez přemýšlení.“

Vedle předních literárních děl (o věcech uměleckých tehdy v Přemyšli nemohla být ani řeč) dával Michonskyj Borysovi číst kvalitní životopisy důležitých osobností z literatury a vědy, některé vzpomínky velkých osobností a jejich dopisy. Učil ho chápat různá díla té doby, která byla výsledkem a zobrazením lidských vztahů. Tak Borys přečetl Lewesův životopis Goetha, Eckermannovy rozhovory s Goethem, polské vzpomínky Paseka, korespondenci Goetha se Schillerem, memoáry Benvenuto Celliniho a Goethovo *Dichtung und Wahrheit*. Živý základ, to bylo to, k čemu se Michonskyj snažil obrátit pozornost svého oblíbeného žáka. A pomalu se z uměleckých a poetických diskuzí vysouvaly úvahy o samotném životě, o současných dějích a úsilích lidského ducha, o současných vědách historických, přírodovědných a společenských. V takových případech byl Michonskyj většinou spokojen s tím, že zformuloval nějakou otázku a dodal:

„Právě na tomhle, v tomto směru nyní bádají vzdělaní lidé tam, ve svobodnějších zemích. No, o tom se v pravý čas dovíš. Ted' máš ještě čas. To už patří ke stereometrickému způsobu nahlížení a na to nejsi ještě zcela připraven.“

Borys nenaléhal. V takových chvílích v Michonského hlase vnímal jakousi smutnou notu, něco jako smutnou rezignaci muže, kterého naučily zdrženlivosti dřívější nešťastné zkušenosti. Z občasných náznaků samotného Michonského a z vyprávění kamarádů věděl, že Michonskyj byl emigrantem z Ruska, že se mu dostalo neobyčejně širokého vzdělání, že se připravoval dokonce ke skvělejší kariéře, než jakou byla ‚kariéra‘ ubohého gymnaziálního ‚kantora‘ v haličském provinčním městě. A že jakési zvláštní neštěstí jej odstrčilo z cesty a hnalo do světa. Zahnaný okolnostmi do zapadlého haličského města, neměl dost štěstí ani v rodině, přestože měl mladou a neobyčejně krásnou ženu s veselou povahou a roztomilou dcerušku, líbeznou jak andílek. Cítil potřebu aspoň nějaké duchovní, svobodnější a školním řádem neomezené práce při širokém, volném rozvoji byť jednoho, nejnadanějšího a nejcharakternějšího – jak se mu zdálo – ze svých žáků.

Ale Michonského práce nekončila u rozvoje těla a rozumu, rozvoj morální osobnosti člověka u něj měl snad nejdůležitější místo. Morálnost chápal mnohem šířeji a humánněji, než jak ji obvykle pojímali gymnaziální učitelé a školní pravidla. Na všech protokolech školních porad, kde se řešila vyloučení žáků pro hru v karty, pijatyky a běhání za děvčaty, stálo Michonského jméno mezi těmi, kdo hlasovali proti vyloučení, a často stál proti všem jen on sám.

„Neschvaluji taková konání,“ říkával, „ale je pravda, že nejde o smrtelné hříchy, aby na ně bylo třeba hochu morálně ubíjet. A také je pravda, že za to všechno můžeme velkou měrou my sami, my jsme učitelé. Upoutejte, zaujměte chlapce vědou, dávejte mu sami příklad života skutečně celou duší oddaného vědě, a přilne k vám celým srdcem. Ani pak nepomyslí na pití či karty. A co se dívek týče – pche, není nutné přeci opakovat to, o čem si už dávno štěbetají vrabci na střeše.“

Je pochopitelné, že taková jeho slova věc nezlepšila a učitelé pod knutou regulí a školního řádu neváhali „morálně ubíjet“ každý rok několik nebo i několik desítek mladých lidí za podobné přestupky.

Borys, jemuž se Michonskyj stal skutečným duchovním otcem, ani nepomyslel na karty a pití. Ani neměl kdy: neustále kupa práce, a to ještě tak lákavé, že žádné karty, žádné pijatyky ho od ní nemohly odradit. Když se unavil školními povinnostmi a čtením mimoškolních knih, utíkal do své komůrky, kde měl nevelký tesařský stolek a soustruh vlastní výroby, a už strouhal, soustružil, řezal, skládal, dokud si fyzicky unavené tělo nevyžádalo odpočinek. Za tou drobnou, každodenní prací se rýsovaly tak široké, světlé a bezmezné horizonty nové, ještě krásnější a lákavější práce, že kdyby se třeba jen na hodinku zapomněl a pustil do karet či pití, Borys by to považoval za trest a ne zábavu.

Už jsme viděli, jak prostým, přirozeným způsobem Michonskyj vzbudil v chlapecké duši zásadu nikdy nelhat. Ve skutečnosti bylo zapotřebí dlouhých let systematické a trpělivé práce ze strany učitele a důkladného úsilí ze strany žáka, aby se z této zásady jako ze zrníčka vyklubala pěkná rostlina – čestná otevřenost a pravdivost charakteru. Borys žil nepřetržitou a různorodou prací, nicméně neubíjející a vždy veselou. Ta jej naučila dobře odhadovat své síly, ať už přistupoval k jakékoli práci. Naučil se stejně tak šetřit i slovy, nesliboval to, co nemohl splnit, a když něco slíbil, snažil se ze všech sil. Při nekomplikovaném způsobu života žáka gymnázia nikdy neupadal do tak falešné polohy, kdy by se musel vykrucovat, vyhlávat, jak se říká cucat z prstu. Kamarádi znali a vysoko si cenili jeho pravdomluvnosti. Když se ho někdo na něco zeptal, mohl si být jist, že mu Borys buď odpoví zcela dopodrobna, anebo jednoduše sdělí, že neví; ale i v takových případech pochopitelně dovedl – na gymnazistu byl velice sečtělý – říci, kde lze nalézt odpověď na danou otázku. Žáci jej nazvali napůl žertem Epameinonem, neboť si v latinských poznámkách Schenkela přečetli větu o tomto starodávném hrdinovi „qui ne joco quidem mentiretur“.³ Pod přezdívkou Epameinondas znalo Boryse celé gymnázium.

Z ukrajinského originálu – Оповідання (Зі вступом і примітками Петра Ол. Коструби), Накладня Укр. Книгарні й Антикварні, Львів 1929, 84 с. / Оповідання (Зі вступом і примітками Петра Ол. Коструби), Накладня Укр. Кныгарні і Антыкварні, Львів 1929, 84 с. – přeložila a poznámku napsala Rita Kindlerová.

V předmluvě k prvnímu vydání knihy (*Малий Мирон і ин. оповідання/Малый Мирон і ин. оповідання*, Lviv 1903) Ivan Franko napsal, že jde o povídky se silně autobiografickými prvky. Týkalo se to převážně zobrazování vzdělávání venkovských hochů v dobách autorova mládí. „Jako materiál mi posloužily vlastní vzpomínky...“ Zároveň však upozorňuje, že je „nelze zaměňovat za autorův životopis“. Povídky z této sbírky psal Franko mezi lety 1876 a 1886. Šlo o autorův záměr představit život venkovanů na Haliči v sérii povídkových sbírek *Галицькі образки/Halyckí obrazky*. Sbírkou pěti povídek *Malý Myron* je věnována škole a vzdělání. Jak Franko v prvním vydání uvedl, povídka Borys Hrab byla součástí novely *Не спитавши броду/Ne spytavšy brodu*, kterou psal v letech 1886 a 1887 a kterou se mu nepodařilo dokončit. Učitel Michonskyj je dle autorových slov idealizovaná skutečná osoba. Totéž lze říci i o Borysovi Hrabovi, v němž můžeme vidět některé rysy samotného Franka.

Poznámky:

- 1 Estetika dr. Carla Lemcka vydaná v pol. překl. ve Lvově roku 1874. Proto můžeme určit, kdy se odehrává napsána tato povídka. – *Pozn. P. Kostruby.*
- 2 Obyvatelé města Smorgonie (v okrese Oszmiana na Litvě) se zabývali tím, že drezírovali medvědy a pak je za peníze ukazovali. *Pozn. P. Kostruby.* Jde o současné běloruské město Smarhoň v okrese Grodno. – *Pozn. překl.*
- 3 Volně přeloženo: který ani nežertoval, ani se nepřetvařoval. – *Pozn. překl.*